

Tudott és szeretett sokat dolgozni, félelmetes lendület vitte a sokféle ügy intézésében. A kötelesség, az önfegyelem hőse volt. Mozdulatlanságra ítélve, a heinei „matracsírban”, a sok szenvedésben sem veszítette el emberi arcát, emberi méltóságát ama végsőkig megtartotta. A halála előtti napon még fölkerestem. A levegőért, a szavak kimondásáért küzdve is az elvégzetlen teendők nyugtalanították. Ereje utolsó koncentrációjával még elkészítette (magánóra mondta) opponensi véleményét Görömbei András értekezéséről. Utolsó óráiban az izgatta, hogy ki gépeli majd le a szükséges hat példányban. És kinél lehet az augusztusi hungarológiai kongresszusra vállalt előadást lemondani? — Grezsa Ferenc nem tart többé előadást — sem a konferencián, sem ősszel az egyetemen. Hiába várjuk kéziratait, melyek mindig pontosan és határidőre készültek el. Vele már nem válthatunk szót irodalmi és irodalomtúli ügyeinkről. A tudós szemüveg mögül ezután már nem sugárzik ránk szeretete és biztatása. Üresebb lett a világ.

Búcsúzunk Tőled, drága Feri! Nyugodj békében! Nekünk pedig legyen erőnk hiányod elviseléséhez.

OLASZ SÁNDOR

Helytállt valamiért

Kiadói szerkesztői minőségemben ismertem meg Grezsa Ferencet; könyveinek, főként pedig háromrészes Németh László-monográfiájának voltam a gondozója. A hetvenes évek második felében kezdődött munkakapcsolatunk, személyesen is akkoriban ismertem meg, bár hírért már hallottam, néhány írását olvastam, éppen a Tiszatájban, hiszen mint tanulmányíró és kritikus, ő is ennek a nagy múltú és hagyományú folyóiratnak volt a neveltje; ebben a műhelyben kezdte megfogalmazni — mindig objektív, de a tárgya iránti szeretetet és megértést soha nem nélkülöző — nézeteit a magyar irodalom jelenségeiről, műveiről, művelőiről és életműveiről.

A munkakapcsolat hamarosan barátsággá mélyült a közös eszmék — elsősorban Németh László műve — vonzásában, akit mint témát és problémát, mint egész életét és lényét kitöltő feladatot állított íróasztalára a sorsa, s ő becsülettel meg is felelt ennek a rámért — ránehezedett — feladatnak. Ritkaságszámba menő, jó erkölcsű irodalomtörténészként, mintha az *Ember és szerep* szerzője monográfiája szerzőjének az etikáját is meghatározta volna.

Aki ismeri a nyolcvanas évek magyar szellemi életének a külső-belső viszonyait, az jól tudja, hogy nem volt magától értetődő vállalkozás ez akkoriban, mert a „minőség forradalmának” a gondolkörét, szellemi-művészi útját követve, legfeljebb a „tűrés” kategóriájában lehetett ennek a sokáig tilos gondolatnak az eljegyzettje és képviselője irodalomtörténet-írásunkban Grezsa Ferenc. Amikor elkezdte munkáját — látszólag visszafelé: a vásárhelyi évek felől — és a monográfus mindent tudó és mindent mérlegelő szemével kezdte áttekinteni Németh László második világháború utáni pályaszakaszát, monográfiájának hőse már halott volt. Művének és eszméinek a sugárzása révén azonban változatlanul mégis ő volt a mindenkori magyar szellemi élet legelevenebb — és legnyugtalanítóbb — jelensége, s máig megmaradt annak. Grezsa Ferencnek pedig,

aki a hazai opportúnus irodalomtörténet írásának helyezkedő és gerjesztett-szí-
tott ellenérzésekből táplálkozó, „helyretevő kritikájával” szemben objektív sze-
retettel tárta föl hősének írói világát és gondolatrendszerét, még azt a kritikát
is el kellett viselnie, amit Németh László kényelmetlen szelleme, maga is törté-
nelmi és társadalmi drámák tragikus hőseként, irritáló igazságaival, művészi és
gondolati diagnózisaival, és tisztázásra, jóhiszemű vitákra váró terápiás javas-
lataival a húszas évek végétől kiváltott, s kivált ma is folytonosan. — Ezért öl-
töttek nehezen végleges alakot Grezsa Ferenc könyvei, akárcsak „nyersanyaga”
és bányája: Németh László Életmű-sorozatának huszonvalahány vaskos kötete.
De Grezsa Ferencnek nem csak e hatalmas életmű szinte kimeríthetetlennek
tetsző tárnáit kellett végigbúvárolnia; ahhoz, hogy igaz és helytálló képet tud-
jon adni e kincseket rejtő és sokáig föld alá süllyesztett területről, rendelkeznie
kellett a lassan mögénk kerülő évszázad Magyarországnak: társadalmi-politikai
és szellemi-művészeti életének szinte teljes ismeretével, továbbá azoknak a
mélyben munkáló folyamatoknak a történelmi-tektonikus rengéseire is érzé-
kenynek kellett mutatkoznia, amelyek a magyar élet 20. századi útjának a le-
hetőségeit — és kényszerait — kialakították. Németh László műve ugyanis
azoknak a sokszor letagadott és megtagadott „sorskérdéseknek” a hatalmas
rendező-pályaudvara, amely fölött egyetlen kutató agy számára szinte elérhe-
tetlenül széles enciklopédikus tudás, ismeretanyag és kellő érzékenység bizto-
síthat csupán hiteles áttekintést.

De aki erre a széles áttekintésre törekszik, mint Grezsa Ferenc tette, s nem
hajlandó a tények: az írói és történelmi valóság célszerű kozmetikázására, az
bizton számíthatott arra, hogy valami órá is ráfröccsen azokból az indulatok-
ból, amelyeket monográfiája hősének az élete és működése váltott ki évtizede-
ken át minálunk. Az ideológiai őrtornyok reflektorcsóvái Grezsa Ferenc kézira-
taikat is végigtapogatták, de ő nem engedett a „negyvennyolcból”. Nem engedett,
mert megértette, amit egyébként a gyakorlatban — ki tudja, miért? — a leg-
nehezebb, úgy látszik, megérteni, hogy munkája, vállalkozása veszti értelmét,
ha engedelmesen követi ideológiai ellenőreinek sugalmazásait. Ennek köszön-
hető, hogy a tizenvalahány éven át készülő munka épen és sértetlenül kibírta a
változékony magyar szellemi légköri viszonyok gyakori frontátvonulásait, s amit
el akart, s el tudott Németh Lászlóról mondani, azt el is mondta — hiányta-
lanul és időtálló érvénnyel. Végigvitte a munkáját és teljes monográfiát hagyott
Németh László utókorára — a kvázi-tudományos fokozatok és címek megszer-
zése után félbehagyott és derékba tört monográfiák hazájában. Amiért helyt
kellett állnia, azt az anyaggal, a körülményekkel és a betegséggel egyszerre
küzdve, véghez is vitte; ebben rejlik vállalkozása erkölcsé, amely az irodalom-
történeti magatartás tekintetében is magasabb rangra emeli munkáját.

Ereje teljében terítette le az alattomos betegség; nehéz elkerülni a közhe-
lyet, amikor ráadásul igaz. Én mégis azt remélem, hogy ötvenkilenc évének
tömérdek termékeny és gazdag pillanatára gondolva, jogunk van azt mondani,
hogy nem élt kevesebbet, mint mi — túlélő barátai.

DOMOKOS MÁTYÁS